

Gemensamma förvaltningen
Universitetsledningens stab,
Sektionen för arkiv och registratur
Box 100
405 30 Göteborg

YTTRANDE
2020-06-01

Kulturdepartementet
Dnr Ku2019/021127KL

Dnr: GU 2020/544

ku.remissvar@regeringskansliet.se
ku.KL@regeringskansliet.se

Betänkandet SOU 2019:58 Härifrån till evigheten – En långsiktig arkivpolitik för förvaltning och kulturarv

Göteborgs universitet har getts möjligheten att yttra sig avseende betänkandet SOU 2019:58 Härifrån till evigheten – En långsiktig arkivpolitik för förvaltning och kulturarv (hädanefter nämnd arkivutredningen). Göteborgs universitet omfattas inte av alla förslag eller bedömningar som betänkandet ger utan har i remissvaret fokuserat på de stycken som är relevanta för universitetet främst som statlig myndighet och lärosäte som bedriver forskning och arkivutbildning, men också som enskild arkivbildare genom Universitetsbibliotekets arkiv. Göteborgs universitets remissvar har handlagts vid Universitetsledningens stab, sektionen för arkiv och registratur efter samråd med representanter från Historiska institutionen (arkivutbildningen) samt Universitetsbiblioteket (kulturvårdssektionen).

Sammanfattning

Göteborgs universitet (GU) välkomnar att en bred översyn av arkivområdet genomförts genom arkivutredningen. Det kan dock konstateras att betänkandet utmynnat i få konkreta förslag och åtgärder, särskilt för att underlätta informationshanteringen i en pågående verksamhet där digital information riskerar att gå förlorad om den inte hanteras på korrekt sätt i ett tidigt skede. Vidare finns det en del aspekter i betänkandet där Göteborgs universitet ställer sig kritiska alternativt hade önskat tydliggörande. Detaljerade synpunkter på förslagen ges uppdelat per avsnitt och följer betänkandets disposition. Nedan redogörs för de frågor GU ser som sina huvudfrågor.

GU ställer sig positiva till utredningens förslag:

- Att det införs en bestämmelse i arkivförordningen om en skyldighet för myndigheter att vid upphandling, utveckling eller idrifttagande av ett informationssystem beaktar arkiveringskrav (se avsnitt 6.4.3),
- Ett tydligare rådgivningsuppdrag till arkivmyndigheterna (se avsnitt 9.7.5).

GU ställer sig negativa till utredningens förslag:

- Att handlingar i myndighetsgemensamma system ska anses bilda arkiv endast hos den myndighet som ansvarar för systemet (se Avsnitt 6.4.1 Arkivbildningen),
- En generell massdigitalisering av analoga arkivhandlingar med åtföljande destruktion av originalen (se Avsnitt 7.11.4).
- Att det ska framgå i Riksarkivets instruktion att de ska tillhandahålla, förvalta och samordna framtagandet av förvaltningsgemensamma specifikationer (FGS) då GU inte anser det vara självklart att FGS:er är bästa lösningen (se Avsnitt 13.5.2),
- Att Riksarkivet ska få i uppdrag att ta fram en plan för fortbildning av yrkesverksamma arkivarier (se Avsnitt 14.5.2),

GU anser att ett tydliggörande bör göras avseende utredningens bedömning/förslag:

- Att beakta bevarandenaspekter i ett tidigt skede. De föreslagna punkterna i arkivförordningen syftar snarare till att just förvalta det som redan kommit till arkivet än att proaktivt jobba med informationens hela livscykel och vidta åtgärder som gör att information redan när den skapas kan hanteras på ett sätt så bevarandet av och tillgängligheten till den kan säkerställas. (se Avsnitt 6.4.2)
- Nationella översyner av ansvaret för och bevarandet av fotografi respektive forskningsdata är en god intention, men betänkandet har inte tagit tillräcklig ställning till frågans komplexitet och är otydlig gällande vad en nationell översyn förväntas bestå av, (se Avsnitt 7.11.5),

Avsnitt 4.8.1 Arkivutbildningar

I avsnitt 4.8.1 beskrivs arkivutbildningen som bedrivs vid sex lärosäten, bl a Göteborgs universitet. Göteborgs universitet vill kort kommentera avsnittet.

Riksarkivet är normgivande men saknar idag en aktiv roll inom undervisningen varför det bör utredas vilken funktion Riksarkivet ska ta inom det arkivvetenskapliga fältet. Utredningen nämner inte något om den arkivvetenskapliga forskningen och dess förutsättningar samt framtid. Den arkivvetenskapliga forskningen är ett litet fält idag trots de stora utmaningar och snabba samhällsförändringar som idag påverkar våra arkiv. Bristen på forskningsmedel tydliggörs i hur litet antal disputerade det finns i jämförelse med andra vetenskapliga discipliner och faktumet att det finns få professorer inom arkivvetenskap. Hur universiteten ska täcka upp den arkivvetenskapliga kompetensen i framtiden utan resurstillföring problematiseras inte. Det står inte heller något om universitetens roll som utbildnings- och forskningsinstitutioner. Riksarkivets roll inom den arkivvetenskapliga forskningen är otydlig och där borde mer initiativ kunna tas, till exempel till forskningscentrum. Forskningens resultat ska sedan återkopplas till utbildningssidan, aspekter som lämnas därhän i utredningen.

Avsnitt 6.4.1 Arkivbildningen

Arkivutredningen föreslår att det ska av arkivlagen framgå att automatiserade upptagningar som är tillgängliga på så sätt att de blir allmänna handlingar hos flera myndigheter, endast ska

bilda arkiv hos den myndighet som ansvarar för informationssystemet i fråga. Göteborgs universitet anser att förslaget medför stora krav på samordning mellan myndigheterna och riskerar bli kontraproduktivt; där förslagets incitament är att arkivansvaret tydliggörs, kan konsekvensen snarare bli det omvända. I betänkandet beskrivs ett till utredningen lämnat förslag från Riksarkivets som innebär att alla myndigheter som har tillgång till en handling i ett gemensamt informationssystem också ska ha arkivansvar för handlingen. Göteborgs universitet håller med Riksarkivet på så sätt att vi anser att varje myndighet måste säkerställa att handlingarna tas om hand på ett sätt som är förenligt med myndighetens riktlinjer och förtecknas som en del av myndighetens arkiv men att förvaringen finns hos en annan myndighet. Göteborgs universitet skulle också gärna se att den förvarande myndigheten exporterade handlingarna till respektive ansluten myndighet för bevarande då sammanhanget och kontexten runt om handlingarna kan vara olika för olika myndigheter. Arkivutredningen har vänt på frågan där man bör utgå ifrån verksamhetsinformationen och dess bevarandevärde snarare än själva systemlösningen.

Angående dubbellagring genom att informationen finns tillgänglig för flera huvudmän framförs i arkivutredningen kostnadsbesparing som ett skäl till att enbart ansvarig för informationssystemet skulle arkivera informationen. Göteborgs universitet anser att det måste utredas om det de facto är kostnadsbesparande och om den eventuella vinsten överväger föreliggande riskfaktorer. Dubbellagring hos olika huvudmän innebär en större sannolikhet att informationen bevaras för eftervärlden t.ex. vid otillåten gallring, brand eller andra typer av informationsförluster som kan inträffa hos en huvudman, då finns informationen bevarad hos en annan. Om handlingen endast finns hos en myndighet innebär det att myndigheter måste hänvisa till andras arkiv vilket medför praktiska svårigheter med hänvisningar i arkivbeskrivningarna. Förslaget skulle kunna medföra en ökad belastning hos registratur som ska hänvisa till andra arkivbildare vid utlämnande liksom att myndigheten som ansvarar för informationssystemet själv tvingas genomföra samtliga utlämningsärenden och även ta emot eventuella frågor från övriga inblandade myndigheter som nyttjar informationssystemet. Vidare kan förslaget innebära en bruten ärendehantering om t.ex. en överklagan enbart förvaras hos en huvudman och övriga handlingar i ärendet hos en annan huvudman vilket kan försvåra handläggning. Förslaget innebär att informationen inte bevaras hos arkivbildaren där den skapades utan hos en annan myndighet där informationen lagrats.

Göteborgs universitet anser också att genomförbarheten för förslaget är problematisk då det kan vara svårt att i praktiken se vem som är huvudman då det kan föreligga juridiska gråzoner och det måste utredas hur man ska förhålla sig till vilken myndighet som ansvarar för systemet. Ett exempel är Ladok där information lagras men ej utgör allmänna handlingar hos Umeå universitet som förvaltar IT-systemet. Det måste således utredas när teknisk lagring utgör allmän handling och när ansvaret för IT-systemet endast används som ett led i en teknisk bearbetning eller teknisk lagring för någon annans räkning och inte därför anses vara allmän handling hos den myndigheten enligt Tryckfrihetsförordningen 2 kap 13 §. Vidare kan myndigheterna ha delat personuppgiftsansvar men hur förhåller sig det när man enbart talar system och inte informationen i systemet?

Göteborgs universitet anser däremot att förslaget skulle kunna underlätta dubbelarbete ur ett handläggarperspektiv om handläggaren slipper skicka samma information till flera huvudmän/systemlösningar. Detta hade kunnat undvikas genom integrationer och automatiserade arbetsflöden.

Göteborgs universitet anser således att förslaget borde ändras till:

Det ska av arkivlagen framgå att upptagningar för automatiserad behandling som är tillgängliga för flera myndigheter, så att de utgör allmänna handlingar där, ska bör/får bilda arkiv endast hos den myndighet som ansvarar för det informationssystem där upptagningen ingår.

Alternativt att texten omformuleras så att myndigheten som ansvarar för informationssystemet ska tillhandahålla teknisk möjlighet för de övriga ingående myndigheterna att plocka ut önskad information digitalt.

Avsnitt 6.4.2 Myndigheternas arkivförvaltning

Arkivutredningen föreslår att termen arkivvård ska ersättas av arkivförvaltning samt att det av bestämmelserna om arkivförvaltning ska framgå att myndigheterna ska skapa förutsättningar för en god arkivförvaltning genom att beakta bevarandaspekter i ett tidigt skede.

Göteborgs universitet ställer sig bakom att arkivvård ersätts med arkivförvaltning i arkivlagen men önskar tydliggörande i vad som avses med att beakta bevarandaspekter i ett tidigt skede. De föreslagna punkterna i arkivförordningen syftar snarare till att just förvalta det som redan kommit till arkivet än att proaktivt jobba med informationens hela livscykel och vidta åtgärder som gör att information redan när den skapas kan hanteras på ett sätt så bevarandet av och tillgängligheten till den kan säkerställas.

I 11 §, 6 kan ”ange” tolkas som att myndigheterna kan överenskomma om vilken myndigheten som ska bilda arkiv i de fall upptagningar för automatiserad behandling är tillgängliga för flera myndigheter vilket i sådana fall hade stått i motsatsförhållande till avsnitt 6.4.1. Vi förstår det i detta sammanhang som att med ”ange” menas att man i sin arkivbeskrivning ska fylla i vem som har arkivansvaret och att det ska följa huvudmannen för informationssystemet där upptagningen lagras?

Inom arkivförvaltningen ingår att ta hand om såväl analoga som digitala handlingar för bevarande. Utredningen kommer dock inte med konkreta förslag för hur vi ska hantera det växande digitala materialet med sin komplexitet, exempelvis geodata som kan finnas, eller olika typer av ljud och film. Det finns behov av standard och verktyg för digital lagring av olika format.

Avsnitt 6.4.3 Överföra, avskilja och gallra handlingar och uppgifter i informationssystem

Göteborgs universitet ställer sig positiva till utredningens förslag. Detta är något som enskilda myndigheter kommit olika långt med och med en tydligare lagstiftning så kommer kraven kunna enas myndigheter emellan och driva på leverantörer att utveckla sina system utifrån arkivkrav för att överhuvudtaget ha möjlighet att leverera till offentlig verksamhet.

Avsnitt 6.4.4 Ingen samordning av bestämmelser i olika författningar

Göteborgs universitet anser att samordning hade underlättat myndigheternas arbete då vissa föreskrifter ibland skiljer sig åt vilket medför risk för feltolkningar. Det hade varit önskvärt

om det i arkivlagen tydliggjordes att den var ovanställd dataskyddsförordningen och om betänkandet tagit upp vilka paragrafer som ska ha tolkningsföreträde när olika författningar står i direkt motsatsförhållande eller skiljer sig åt.

Avsnitt 6.4.5 Rapportering av uppgifter om arkiv och 15.6.1 Ansvar för nationellt arkivinformationssystem

Göteborgs universitet anser att arkivutredningens förslag borde utökas till att man inte enbart ska rapportera in till nationellt arkivinformationssystem (NAD) utan en utredning bör föreligga där man ser över tillgängligheten och till vem NAD riktar sig. NAD är svåränvänt för lekmän och historiker och fungerar mer som ett administrativt verktyg. För att öka tillgängligheten bör NAD göras om och bättre anpassas att även fungera för enskilda arkiv för att skapa ett nav där Sveriges arkivförteckningar finns samlade och underlätta för allmänheten att hitta vilka arkivbildare som finns. NAD borde utvecklas på likartat sätt som där Sveriges museer gått samman för att skapa digitala kataloger över museisamlingar. Det vill säga att det bör finnas olika sökingångar beroende på vad man letar efter.

Dessutom anser Göteborgs universitet att Riksarkivet måste tilldelas ansvar att föra en dialog med de större leverantörerna av digitala arkivförteckningssystem för att underlätta överföring till NAD via automatisering. Det är inte lämpligt att varje arkivbildare själv ska uppfinna tekniska lösningar.

Avsnitt 7.11.1 Bestämmelser om bevarande i en ny arkivlag

Förslaget borde utökas så samtliga myndigheter har krav på att upprätthålla en aktiv och strategisk bevarandeplanering då det krävs för att uppfylla avsnitt 6.4.2. Det vill säga att § 20 flyttas till *Myndigheternas skyldigheter* och kan ses som en förlängning på § 10 och § 11. Utredningens förslag att arkivmyndigheterna skaffar sig en uppfattning om vilka handlingstyper som ska bevaras hade behövt utvecklas.

Avsnitt 7.11.4 Inventering av arkivbestånd och 14.5.3 Ekonomiska konsekvenser av massdigitalisering på arkivområdet

Göteborgs universitet anser att det borde göras en tydligare åtskillnad mellan historiska respektive samtida arkiv (i kontrast till förslagets gruppering efter äldre, samtida och framtida bestånd) då dessa arkiv har olika förutsättningar och arbetssätt. Vi anser också att det blir otydligt hur de medietyper (och forskningsdata) som bryts ut för att ges särskilda utredningar/inventeringar; dvs analoga handlingar för massdigitalisering, audiovisuellt material, fotografi och forskningsdata relaterar till det generella uppdraget att inventera statliga myndigheters arkivbestånd.

Massdigitalisering

Arkivutredningen förslår att Riksarkivet ska ges i uppdrag att utreda de ekonomiska, praktiska och tekniska förutsättningarna för massdigitalisering av pappersarkiv som förvaras hos de statliga myndigheterna. Göteborgs universitet anser att den eventuella samhällsnyttan med

förslaget måste ställas i relation kostnaden. Det är inte rimligt att digitalisera för saken skull utan det är bättre att överlåta till arkivbildare att avgöra vilket material som ska digitaliseras ur ett tillgänglighetsperspektiv. De flesta arkivbildare arbetar redan med att digitalisera – men befintliga resurser och där behov finns. Det kan finnas en nytta med att digitalisera material med hög efterfrågan eller material som är känsligt för upprepad användning (såsom historiska pappershandlingar) samt information på obsoleta databärare. Förslaget skulle ställa krav på en helt annan organisation och infrastruktur som det idag saknas förutsättningar till.

Göteborgs universitet anser att det innan det läggs resurser på att digitalisera redan bevarade analoga handlingar, säkerställs resurser till att den digitala informationen som redan skapats och riskerar att gå förlorad och den framtida digitala informationen som behöver rätt förutsättningar för att bevaras, och att dessa kan tas om hand och bevaras på ett tillfredställande vis.

Göteborgs universitet anser också att det finns flera utmaningar i att massdigitalisera handlingar utöver finansieringsbiten. Pappershandlingarna har sin kontext i en viss arkivbox och akt. Om en handling ska plockas ur akten innebär det att den måste metadatasättas med den informationen vilket är tids- och resurskrävande samt innebär att handlingen undantas från proveniensprincipen. Vidare medför all mediekonvertering en viss informationsförlust. Det finns även en risk i att gallra pappren då det potentiellt skulle kunna innebära att man gallrar pappershandlingar av historiskt värde enbart för att informationen scannats in. Om pappershandlingarna ska sparas samtidigt som man massdigitaliserar försvinner kostnadsvinsten gällande lagringsutrymmen. Är det material som ofta efterfrågas däremot finns det en kostnadseffektivitet i att ha materialet öppen tillgängligt eller i ett e-arkiv som underlättar snabb utlämning. Vidare kan kopior skapas i oändlighet (om än med informationsförlust) men ett original finns det bara en version av som i sig självt berättar mer om sin samtid än enbart texten på pappret. Papperskvalitet och förvaringen berättar om samhällets teknik och resurser. 2000 år gamla papyrus finns fortfarande bevarat och läsbart medan 1980-talets floppydiskar inte går att öppna. Det innebär att pappershandlingar är enkla att sköta om medan digitaliserat material kräver mer proaktiva insatser.

Det finns en risk att arkivsektorn tvingas lägga färre resurser på övriga delar av arkivverksamheten när allt mer fokus läggs på digitalisering och förvaltning av det digitala materialet. På så sätt försvinner tillgänglighetsperspektivet – arkiven ska inte bara lämna ut handlingar utan har ett folkbilningsansvar där undervisning i form av studiebesök sker till skolor och universitetsutbildningar samt allmänhet, liksom att arkiven ska ta emot intresserade och forskare att nyttja arkivmaterialet. Frågan är således om massdigitaliseringen ska ske för förvaltningen eller allmänhetens skull? Om myndigheterna själva får välja att digitalisera sitt material samt tilldelas ekonomiska resurser att tillgängliggöra det som fötts digitalt kan den fysiska utbildningen kombineras med digitalt lärande och på så sätt sprida information och kunskap om vårt gemensamma kulturarv och nå ut till fler. De som nyttjar digitala samlingar är de som redan har kunskap om dess existens, därigenom ska inte studiebesök från skolklasser och allmänhet underskattas då arkivens existens genom dessa besök kan spridas till en större skara och till fler socioekonomiska grupper.

Vidare finns det ett marknadsperspektiv där privata aktörer digitaliserat arkiv där det funnits en kommersiell nytta precis som att forskare ansökt om medel för att tillgängliggöra samlingar och skapa databaser baserat på arkivens information.

Göteborgs universitet ser också att i o m kravet på att myndigheternas arkivförteckningar registreras nationellt (se 6.4.5) tillgängliggörs metadata kring de analoga handlingarna, var och

att de finns, vilket bidrar till en ökad tillgänglighet till handlingarna än idag. Detta kan också medföra att myndigheter på sikt kan få en uppfattning om vilka handlingar som är mest eftersökta och utföra specifika digitaliseringsinsatser för just det materialet.

Göteborgs universitet föreslår att istället för att tillföra Riksarkivet 4 miljoner kronor för att undersöka finansieringsmöjligheterna borde en stipendiefond för arkivbildare att ansöka om medel att digitalisera valda samlingar som kan vara av intresse för allmänheten införas.

Sammanfattningsvis anser Göteborgs universitet att förslaget ska strykas. Vi anser utöver det som angetts ovan att det krävs mer utredning om vilka konsekvenser en massdigitalisering och gallring av pappershandlingar innebär för kulturarvet samt för forskningens behov. GU tycker också att det är väl värt att invänta resultatet från Finlands massdigitaliseringsprojekt. Det faktum att projektet avstannat visar tydligt att för att förslaget ska vara genomförbart måste först en lämplig infrastruktur tas fram och därefter finansiella medel för myndigheter för scanning, metadatasättning, personal, systemkostnader, migrering, underhåll osv. tillsättas.

Audiovisuella medier

Arkivutredningen föreslår att Kungliga biblioteket får som uppdrag att i samverkan med Svenska filminstitutet, Statens musikverk och Riksarkivet inventera audiovisuellt material. Göteborgs universitet anser att inventeringen bör samordnas med andra föreslagna inventeringar och översyner av arkivbestånd. Vid lärosätena som har konstnärlig utbildning såsom t ex film-, foto- och musikvetenskap används audiovisuella medier i undervisning och examination och även inom forskningen finns exempel på motsvarande användning av film- och ljudupptagningar vars bevarande bör säkerställas.

Göteborgs universitet vill också understryka att det audiovisuella materialet är att anse som allmänna handlingar och kan inte ses utan den kontext de uppstått i eller för den delen som bibliotekshandlingar.

Avsnitt 7.11.5 Nationella översyner av fotografi respektive forskningsdata

Arkivutredningen gör bedömningen att områdena fotografi respektive forskningsdata behöver utredas separat, inget förslag kring vilken myndighet eller motsvarande som ska hålla i en sådan utredning lämnas. Göteborgs universitet håller med utredningen om att dessa båda är eftersatta men tycker att kopplingen dem emellan är lite besynnerlig. Något som GU ändå tycker kan sägas gälla för båda är att både fotografi och forskningsdata som finns hos myndigheterna är att anse som allmänna handlingar och bör ses i den kontext de uppstod i. Det kan därför vara lite knepigt att utreda dessa på eget håll utan att se till sammanhanget till t ex annan forskningsinformation.

Det är lite oklart om utredningen avseende fotografi endast ska avse fotografi hos enskilda arkivbildare, utredningen beskriver främst problematik kring företag och privata fotografers fotografier som riskerar gå förlorad. Göteborgs universitet vill i så fall uppmärksamma att det inom utbildningsverksamheten också finns fotografier som kan vara av kulturarvsintresse.

Samtidigt som utredningen gör bedömningen att det behövs nationella översyner för bevarande av fotografi och forskningsdata ges ett förslag till uppdrag till Riksarkivet att inventera arkivbestånden som förvaras hos de statliga myndigheterna för att bedöma och

prioritera de bevarandeinsatser som krävs, vilket då innebär att fotografi och forskningsdata för Göteborgs universitets del kommer vara del av samtliga uppdrag. Göteborgs universitet anser att det finns nytta i att de olika inventeringsuppdragen samordnas och att nyttan för var och en av dem klargörs.

Forskningsdata

I utredningen framgår inte om en eventuell utredning ska innefatta både analoga och digitala handlingar samt enbart forskningsdata eller övriga forskningshandlingar? Som utredningen nämner saknar flera lärosäten e-arkivlösningar för att lagra och bevara forskningsdata – men ett e-arkiv svarar inte på grundproblematiken. Idag arkiveras en minoritet av all forskningsdata som genereras då det saknas såväl resurser, infrastruktur, gemensamma standarder som metadatasättning. Likaså är det inte enbart data som negligeras – även övriga forskningshandlingar hamnar sällan i arkiven. Forskare saknar många gånger kunskap om att det rör sig om allmänna handlingar som ska bevaras.

Göteborgs universitet vill också understryka att det inte går att särskilja forskningsdata från övrig forskningsinformation eftersom forskningsdata måste härledas till den administrativa informationen såsom forskningsansökningar, planer, etikprövningar och dylikt. Här skulle utredningen kunna titta på de större nationella systemen och skapa integrationer samt interoperabilitet. Till exempel ska forskarna idag skicka in en ansökan om forskningsmedel till Vetenskapsrådet, sen ladda ner en kopia på ansökan från Prisma och skicka den ansökan till sitt lärosätes registratur för diarieföring. De statliga anslagsgivarna borde kunna lösa detta genom att informationen skickas automatiskt till lärosätets registratur för arkivering. Ju mer administrativ börda som läggs på forskarna desto större risk att informationen ej tas om hand för långtidsbevaring. Anledningen till varför det är viktigt med dubbellagring i detta fall är för att universitetet bör ha hela forskningsprocessen samlad och att man inte bryter ärendegången. Detta är viktigt ur ett bevarandeperspektiv då det kommer vara svårt för framtiden att hitta informationen om man ej kan vända sig till huvudmannen där informationen uppstod, utan informationen blir istället systemberoende där framtidens intressenter ska veta att informationen borde delvis finnas arkiverad hos finansären, delvis hos lärosätet. Det är även angeläget att dessa handlingar finns hos forskningshuvudmannen vid t.ex. revisioner och etikprövningar där enbart en minoritet sparas vid lärosätena vilket kan utgöra en större risk för oredlighet i forskning då lokala kontrollinsatser blir övermäktiga. Genom att bättre nyttja automatiserade flöden inom offentlig förvaltning kan man styra informationsflödena så att information hamnar på bevarandeplattformar utan att vara beroende av enskilda handläggare. Utredningen ska även uppmärksammas på att forskningsdata hör ihop med övrig verksamhetsinformation och ska betraktas som allmänna handlingar vilket innebär att forskningsdata inte kan omhändertas av biblioteken och därmed ses som bibliotekshandlingar. Däremot hanteras ofta tillgängliggörandet av forskningsdata och publikationer av biblioteken. Det är också en större mängd forskningsdata som ska arkiveras än som publiceras.

Det är inte heller tydligt hur myndigheterna ska hantera den komplexitet som föreligger med forskningshandlingar där delar kan vara arkiverat i pappersform och andra delar i komplicerade systemlösningar där informationen förlorar sin kontext om den tas ur verksamhetssystemet (t.ex. 3D-bilder). Vidare saknas ofta kunskap både hos arkivarier och forskare om hur handlingar bäst borde bevaras över tid och indexeras liksom vilken data som kan anses som historiskt värdefull. Arkiveringsaspekter tas sällan hänsyn till vid forskningsprojekt och forskningen sparas ofta på medier som inte är säkra för långtidsbevaring vilket medför att viktig information riskerar gå förlorad. Arkivet kopplas sällan in och om arkivfunktionen tas med sker det oftast reaktivt istället för att arkiv- och informationshantering är en naturlig del av uppstarten av ett forskningsprojekt. Allt fler finansärer efterfrågar

datahanteringsplaner men dessa kan se olika ut och hamnar ofta enbart hos forskningsfinansiären samt blir lätt statiska. Frågan är således vem som ska hantera datahanteringsplanerna? Vidare är det inte uppenbart var forskningsdatan ska hanteras som uppstår som resultat av en externt finansierad utländsk forskare. Risken är stor att forskaren tar med sig datasetet.

Vidare ligger arkiven långt efter när det kommer till öppna forskningsdata. Alla dessa aspekter saknas i utredningen och istället föreslås ytterligare utredning. Mycket forskning föreligger redan i ämnet och som utredningen nämner är ansvaret fördelat på olika myndigheter. Det vore välkommet med tydligare riktlinjer och framförallt nationell liksom internationell samordning i ämnet, aspekter som helt saknas i föreliggande utredning. Likaså tydliggörs det inte vad en eventuell utredning om forskningsdata förväntas resultera i annat än ”en hållbar infrastruktur”, liksom vilka som förväntas ingå i en sådan utredning. Riskerna med avsaknaden av tydliga riktlinjer, resursförstärkning till lärosätena och samordning är att frågan faller mellan stolarna och att forskningsdata fortsätter att arkiveras och tillgängliggörs i undantagsfall. Önskemålet är således en nationell modell för hantering av såväl forskningsdata som övriga forskningshandlingar. Samtidigt måste utredningen ta hänsyn till den vetenskapliga friheten och att lärosätena har olika förutsättningar.

Avsnitt 8.7.1 Bättre möjlighet att planera överlämnanden och 8.7.4 Finansieringen av överlämnade av arkiv

I kapitel 8 diskuterar utredningen överlämningsplikt från statliga myndigheter till Riksarkivet med 10-20 års intervall motsvarande hur andra länder och hur arkivverksamheten i kommuner och regioner hanteras. Utredningen lämnar sedan inget förslag kring detta. Om Sverige ämnar genomföra överlämnadeplikt på digitala handlingar efter en viss tid ger det konsekvenser för hur myndigheterna organiserat sin arkivförvaltning samt hur man satt upp sina e-arkivlösningar. Det skulle innebära att myndigheterna inte behöver utgå ifrån slutförvaring utan istället bygga mellanarkiv. Flera myndigheter har redan eller står inför att införa e-arkiv vilket innebär att om förslaget genomförs måste detta snabbt kommuniceras ut till myndigheterna som eventuellt måste omorganisera sin arkivförvaltning.

Göteborgs universitet vill också understryka att för att det ska vara möjligt att lämna över arkiv till Riksarkivet med regelbundna intervaller måste deras kapacitet att ta emot arkiv öka liksom deras e-arkivlösningar kunna erbjuda flera och varierande bevarandestrategier/modeller. Med tanke på hur komplext tidigare nationella arkivlösningar blivit så är det säkert svårt att genomföra (t ex SSC).

Ifall myndigheterna tvingas lämna över arkiv löpande samtidigt som det begärs full kostnadstäckning kommer det medföra ökade kostnader för myndigheterna. I sak skulle det innebära att myndigheterna både behöver bygga mellanarkivlösningar med exportmöjligheter gentemot Riksarkivet samt finansiera Riksarkivets förvaltning av arkivet sedan arkivet exporteras.

Utredningen utgår på flera ställen i betänkandet från att ett statligt ”slutarkiv” alltid ligger hos Riksarkivet. Göteborgs universitet önskar belysa att flera statliga myndigheter valt att själva behålla sina arkiv och enbart ämnar överlämna arkiven ifall myndigheten skulle avvecklas. Göteborgs universitet ser ingen poäng med att införa leveransplikt motsvarande övriga

nordiska länder vilket medför att det inte finns ett behov av att kravställa myndigheter att uppföra överlämnandeplaner enligt förslag 8.7.1.

Avsnitt 9.7.4 Förelägganden vid brister

Göteborgs universitet uppskattar arkivutredningens ansats och förslag som riktar sig mot att Riksarkivet snarare ska ägna sig åt vägledning och rådgivning än tillsyn och sanktioner. Men som komplement till detta anser GU att Riksarkivet borde få utökade befogenheter för att eventuella förelägganden inte ska bli kraftlösa. Det vill säga att om en myndighet inte följer arkivlagen måste det kunna få konsekvenser. Därigenom hade det vid allvarliga förseelser och i fall där myndigheten inte förbättrat sin arkivförvaltning trots åtgärdsföreläggande och rådgivning varit positivt med ett sanktionssystem.

Avsnitt 9.7.5 Ett tydligare rådgivningsuppdrag till arkivmyndigheterna

Göteborgs universitet ställer sig positiva till utredningens förslag om ett tydligare rådgivningsuppdrag till arkivmyndigheterna. Med ett större fokus på rådgivning och vägledning och därigenom proaktivitet från Riksarkivet underlättas arbetet för myndigheterna och innebär att tillsynsverksamheten kan fortsätta ske med relativt långa intervall. Göteborgs universitet anser att det även vore bra om Riksarkivet arbetade aktivt med fler nationella samordningsuppdrag. I dagsläget sker samordning och nätverk mellan myndigheter till stor del utanför Riksarkivets initiativ.

Arkivutredningen föreslår också att Riksarkivet ska få ett tydligare uppdrag att omvärldbevaka och analysera sin omvärld. Här anser Göteborgs universitet att det inte räcker med att bevaka omvärlden utan det måste också vara tydligt att omvärldsbevakningen kan resultera i att Riksarkivet behöver vidta åtgärder och därför är detta som vi ser det starkt kopplat till den aktiva och strategiska bevarandeplaneringen som uppdras åt Riksarkivet i förslaget till arkivlag.

Avsnitt 11.7.1 Nya arkivlagen om enskilda arkivsektorn

Enskilda arkiv hos universitetsbiblioteken

Arkivutredningens förslag avseende enskilda arkivsektorn berör de arkivinstitutioner som erhåller verksamhetsbidrag vilket Göteborgs universitetsbibliotek (UB) inte gör. Därmed berör inte förslagen kring de enskilda arkiven oss direkt även om det självklart finns beröringspunkter. I utredningen betonas arkivens roll som en viktig del av kulturarvet och dess särskilda betydelse för forskningen. Detta kan i hög grad sägas gälla de arkiv vi förvaltar på UB. Det är därför synd att utredningen knappt nämner de större universitetsbiblioteken då dessa är viktiga institutioner som förvaltar åtskilliga av dessa arkiv.

Vi ser det som positivt om Riksarkivet kan ta en tydlig roll som stödjande och rådgivande även för enskilda arkiv. Göteborgs universitet efterlyser t ex mer rådgivning och stöd i hur olika typer av filformat och databärare kan konverteras och digitaliseras, egentligen både till offentliga och enskilda arkivbildare. Myndigheter har större möjligheter att styra

informationen som inkommer till arkiven och informationens filformat än vad enskilda arkivbildare kan. Enskilda arkivbildare kan få in vad som helst i obskyra filformat vilket försvårar omhändertagandet och bevarandet av materialet. Tidigare har detta ofta lösts genom att lägga handlingarna på en hylla vilket innebär att flera arkiv har databärare vars information inte går att komma åt.

Det finns stora vinster att göra om man kan förbättra de söksystem som finns kring olika arkiv i landet. NAD skulle kunna fylla en större roll men då krävs det utveckling och anpassning till de specifika behov som många av de enskilda arkiven har.

Skydda tillgången till enskilda arkiv

Utredningen förordar mot den bakgrunden en lagreglering av den enskilda arkivsektorn som i huvudsak ligger i linje med den andra modellen: Det ska av arkivlagen framgå att arkiv som förvaras hos enskilda arkivbildare och arkivinstitutioner är en del av kulturarvet. Sådana enskilda arkivinstitutioner som erhåller verksamhetsbidrag av statliga medel ska även omfattas av vissa av arkivlagens bestämmelser, dock utan att stå under någon arkivmyndighets tillsyn.

Göteborgs universitet anser att tillägget i lagstiftningen är tämligen verkningslöst om målet är att skydda tillgången till enskilda arkiv. Det ställs inga krav på bevarande och arkivvård av enskilda arkiv som inte erhåller statliga verksamhetsbidrag vilket innebär att situationen kommer fortsätta som idag, det vill säga att herrelösa arkiv inte tas om hand vilket riskerar medföra att det enbart är de statliga förvaltningsarkiven som bevaras. De enskilda arkiv som tas om hand idag tenderar att vara slumpmässiga där det förutsätter att företaget/privatpersonen själv tagit initiativ till att överlämna arkivet.

På så sätt bevaras inte svenskt kulturarv och riskerar ge en skev bild av vår samtid till framtidens forskare. Idag sker en stor del av informationsutbytet på plattformar där statliga myndigheter inte har någon kontroll, såsom sociala medier, vilket medför att eventuell arkivering skulle behöva ske på privata initiativ. Det förutsätter att det finns ekonomiska resurser och lagstiftning som tillåter att materialet tas om hand för arkivering utan att gå i strid med motstridande lagstiftning såsom dataskyddsförordningen.

Vidare görs ingen riskanalys över vad som kan inträffa vid konkurser av företag av kulturhistoriskt värde där historiskt värdefull information riskerar gå förlorad eller om privata initiativ som arkiverat material plötsligt står utan medel och vad som inträffar när enskilda arkiv mister sina statliga verksamhetsbidrag. Vem ska då ta hand om informationen? Riksarkivet borde tilldelas öronmärkta medel för uppsökande verksamhet för att kunna ta om hand herrelösa arkiv samt för att arbeta mer proaktivt med att samla in information om vår samtid. Här kan exempel dras från Nordiska museet som aktivt samlade in material efter terrorattentatet på Drottninggatan och som under 1990-talet köpte ett komplett kök från en typisk svensk medelklassfamilj med all inredning inklusive barnens teckningar som satt på kylskåpet för att bevaras som en tidskapsel över hur svenskarnas hem kunde se ut vid en specifik tidpunkt, detta för framtida forskning och museiverksamhet. Sådana initiativ saknas idag inom arkivsektorn på grund av bristande medel och uppdragsbeskrivningar.

Utöver att öronmärkta medel ges för att omhänderta herrelösa arkiv bör därför Riksarkivet beredas möjlighet att ingripa för att omhänderta samhällsviktig information i likhet med de nordiska grannländerna.

Avsnitt 13.5.1 Riksarkivets hemvist och grundläggande finansiering

Göteborgs universitet ställer sig bakom förslaget att Riksarkivet ska få en ökning av sitt förvaltningsanslag, då med förhoppning att mer fokus kan läggas på vägledning och stöd samt utveckling och normsättning för digitalt bevarande och tillgängliggörande av arkiv och framhåller att det vore positivt med en annan och bredare finansiering från andra berörda utgiftsområden.

Avsnitt 13.5.2 En tydligare ansvarsfördelning

Arkivutredningen förslår att det i Riksarkivets instruktion ska framgå att Riksarkivet ska tillhandahålla, förvalta och samordna framtagandet av förvaltningsgemensamma specifikationer (FGS). Med detta utgår utredningen ifrån att det är FGS:er som ska användas. Göteborgs universitet ställer sig tveksamma till att inte FGS:erna utretts mera innan de läggs in som en bestämmelse i Riksarkivets instruktion. Göteborgs universitet är helt införstådda med att det krävs standardisering av informationsöverföringar mellan olika informationssystem och till ett e-arkiv men anser att FGS:er endast fångar informationsutbytet ur ett arkivperspektiv och inte ur det totala informationsutbytesbehovet mellan informationssystem. Det naturliga, ur ett arkivperspektiv, borde vara en specialisering av det totala informationsutbytet. Dessutom finns det flera industristandarder för informationsutbyte internationellt som redan används och som skulle vara enklare att få olika leverantörer av informationssystem att anpassa sig till. Därför anser Göteborgs universitet att Myndigheten för digital förvaltning (DIGG) borde ha ansvar att ta fram standarder för olika tillämpningsdomäner baserat på industristandarder, t.ex. HR Open för personalinformation och att Riksarkivet utifrån dessa standarder skulle definiera arkivbehovet. Det vill säga att FGS:er snarare borde definiera vilken information och metadata som krävs ur ett bevarandeperspektiv inte ur ett informationsutbytesperspektiv.

Utöver att det finns fler standarder som kan vara mer tillämpliga så saknas det dessutom flera FGS:er och det har visat sig ta lång tid att utveckla dessa. Flera statliga myndigheter, regioner och kommuner har redan e-arkivlösningar idag vilka ibland upphandlats innan det fanns FGS:er vilket innebär att dessa utarbetat egna paketstrukturer. I andra fall kan man behöva använda den standard som bäst lämpar sig för domänen och då kanske inte en FGS är att rekommendera. Samtidigt har flera e-arkivleverantörer anpassat sig efter FGS:er och är motvilliga till att ta emot andra paketstrukturer till sina lösningar. Det säger sig självt att det blir problematiskt om man har arkivobjekt som e-arkivlösningarna då inte kan ta emot eftersom en lämplig FGS inte är framtagen. Vidare har man med FGS:er försökt skapa något kanoniskt men tillåter samtidigt egna element i XML-schemat vilket innebär att man kan skapa en egen struktur men ändå framhålla att man följer FGS:en.

Innan FGS:erna utretts anser Göteborgs universitet att de 8 miljonerna bör läggas på annat. FGS:er är inte optimala om man inte implementerat dem redan på källsystemen och man kan inte utgå ifrån att det skulle vara samma filformat hela vägen. Samtidigt önskar vi uppmärksamma på att utredningen talar väldigt lite om e-arkiv. Detta är problematiskt då synen på arkiv är avgörande för hanteringen eftersom alla verksamhetssystem tenderar bli mellanarkiv i ett digitalt samhälle.

Avsnitt 13.5.3 Öppnare betoning av regional närvaro

Arkivutredningen föreslår att landsarkiven inte längre ska pekas ut i Riksarkivets instruktion. Göteborgs universitet anser att Riksarkivet bör äga rätten att själva sätta upp sin organisation men vill förtydliga det viktiga samarbete som universitetet idag har med landsarkivet i Göteborg (GLA). Universitetsverksamheten som sådan berikas också av att GLA fortsatt har en god service och forskarstöd i en levande miljö och inte omvandlas till en depå.

Vi vill betona att GLA är inblandat i många av Göteborgs universitets utbildningar såsom arkivutbildningen, vissa lärarprogram och journalistikprogrammet. Det innebär att det skulle få stora konsekvenser för undervisningen om GLA skulle flyttas till en annan ort. Vidare har, som exempel på gott samarbete för forskning, GLA varit central för forskningen inom Centrum för samverkande visuell forskning vid Göteborgs universitet, se <https://gps400.gu.se/>. Centralt material och metadata har tillsammans med ingående expertkunskap på plats varit avgörande för genomförandet av flera av centrumets forskningsprojekt. Dessutom har Kulturvetenskapliga institutionen haft flera kurser och kursmoment i GLA:s lokaler som utgått från arkivets samlingar och som dessutom baserats på pågående forskning inom GPS400.

Vi vill därför understryka hur viktigt det är att Göteborgs universitet och andra forskningsinriktade aktörer även fortsättningsvis får tillgång dels till arkivets samlingar och lokaler, dels till all den expertis som GLA erbjuder.

Avsnitt 14.5.2 En samordnad nationell plan för fortbildning

Arkivutredningen förslår att Riksarkivet får i uppdrag att i samarbete med lärosäten som bedriver arkivutbildning ta fram en plan för fortbildning av yrkesverksamma arkivarier. Göteborgs universitet instämmer inte i utredningens förslag. GU vill understryka att Riksarkivet saknar nödvändig kompetens för uppdraget där vi anser att lärosätena som bedriver utbildning i arkivvetenskap tillsammans med offentliga arbetsgivare redan har adekvat kunskap om nödvändig kompetens för att möta digitaliseringens utmaningar och möjligheter. Till stor del täcks detta in av ordinarie undervisning, varför problematiken kan ses som en generationsfråga. Arkivutbildningen på grundnivå har ett gott söktryck och god genomströmning, utexaminerade går ofta direkt ut till arbeten. Göteborgs universitet anser att om en nationell fortbildningsplan trots allt ska tas fram bör detta vara ett uppdrag för utbildningsinstanserna.

De arkivarier som förväntas genomgå fortbildning har redan en grundutbildning i arkivvetenskap vilket innebär att det något annat än den befintliga grundutbildningen som ska till, ett samarbete mellan olika utbildningsområden så som t ex informationsteknik, juridik, organisationslära och förvaltningskunskap. För att skapa goda förutsättningar för ett tvärvetenskapligt fortutbildningspaket anser Göteborgs universitet att uppdragsutbildning skulle vara en lämplig utbildningsform.